

Janina Wyczesany

*Nauczanie jest takie,
Jaki jest nauczyciel*
(D. Whitmore)

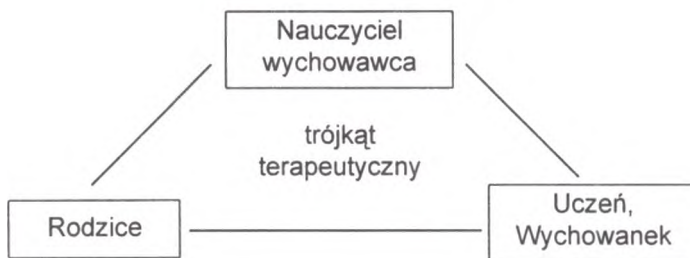
Nauczyciel-wychowawca wobec problemów edukacji specjalnej

Temat i omawiana problematyka nie sprowadza się do roli zadań nauczyciela-wychowawcy, ale jest częścią wielkiej dyskusji nad centralnym problemem wiarygodności nauczyciela-profesjonalisty. Wszystko, co dzieje się w oświacie, jest determinowane przez postawy nauczycieli-wychowawców. Profesjonalizm to coś więcej niż umiejętności i sprawności potrzebne w procesie nauczania i wychowania. Nauczyciel-profesjonalista jest nauczycielem z sercem, który potrafi wybaczać, a nade wszystko dochowywać wierności uczniom i ich rodzicom (L. Kawecki 1991, 1995).

Szkoła, jako instytucja społecznego kształcenia i wychowania, będąc nośnikiem wartości i doświadczeń oraz miejscem zaspokojenia potrzeb jednostki ma zapewnić odpowiednie warunki jej rozwoju. Realizacja funkcji szkoły: dydaktycznej, wychowawczej, opiekuńczej, zawodowej i życiowej służy przygotowaniu młodzieży do wielostronnego rozwoju i aktywności (Cz. Banach 1995). Wynika z tego, iż nauczyciel powinien być mistrzem życia, a nie mistrzem nauczania.

Czasy współczesne są okresem podważenia wielu tradycyjnych zasad postępowania wobec dzieci. Raport Komitetu Ekspertów stwierdza, iż szkoła polska nadmiernie skoncentrowana na przekazie wiedzy coraz bardziej pozostawała w tyle w zakresie rozwijania pełnej osobowości ucznia. Ogólny obraz szkoły w opinii uczniów zawiera więcej barw ciemnych niż jasnych (Cz. Banach 1995, L. Kawecki 1991 i inni). Istnieje potrzeba przestawienia się z przedmiotowego na podmiotowe traktowanie uczniów i rodziców, aby uznać ich prawo do współdecydowania w sprawach swoich dzieci. Współpraca rodziców ze szkołą powinna opierać się na szczerości i zaufaniu uczniów, rodziców i nauczycieli.

Elementy procesu edukacyjnego

Rys. 1

Nauczyciel-wychowawca stając wobec problemów edukacji specjalnej na terenie szkoły, placówki opiekuńczo-wychowawczej powinien uwzględnić poszczególne elementy tego procesu (rys. 1). Struktura niepełnosprawności występująca u ucznia-wychowanka ma swoją specyfikę w zależności od przyczyny, siły działania negatywnego bodźca, charakteru procesu chorobowego, lokalizacji uszkodzenia oraz czynników socjalnych. Stosunek nauczyciela-wychowawcy do dziecka niepełnosprawnego i jego rodziców wyraża się postawą akceptacji i gotowością udzielenia mu pomocy. Rodziców i nauczycieli łączy wspólny świat wartości i te same fundamenty umożliwiające dialog. Porozumienie rodziców, uczniów i nauczycieli tworzy podstawę **edukacji specjalnej**. Analizując problemy związane z nauczaniem i wychowaniem nie sposób pominąć zagadnienia warunków pracy nauczyciela. Przede wszystkim interesowały nas czynniki utrudniające pracę zawodową m.in.: liczebność zespołów klasowych, problem środków finansowych, zróżnicowanie uczniów niepełnosprawnych.

Wychowawcza rola nauczyciela w opiniach badanych

Nieodzownym elementem nowoczesnej szkoły jest – oprócz ucznia – nauczyciel. W związku z tym przeprowadzono badania ankietowe w krakowskich placówkach opiekuńczo-wychowawczych celem stwierdzenia, jakie problemy utrudniają pracę nauczycielom i jakie są warunki efektywnej działalności w tym zakresie. Ankiety wypełniło 60 nauczycieli. W odpowiedzi na pytanie: jaki ma być i co ma robić nauczyciel-wychowawca, aby dobrze spełniał swoją rolę, można przytoczyć dwie odpowiedzi badanych:

- „Patrzeć na problemy dziecka jego oczyma” (badany nr 8),
- „Zapomnieć, iż w szkole nauczyciel jest najważniejszą osobą” (badany nr 20).

Wielu argumentuje, że w tej jakże specyficznej pracy dydaktyczno-wychowawczej liczy się przede wszystkim serce, zaangażowanie – to z pewnością droga do sukcesu. Prześledźmy odpowiedzi udzielone przez respondentów na pytanie: kiedy nauczyciel-wychowawca będzie osiągał najlepsze efekty w pracy zawodowej? Tabela 1 zawiera kategorie dotyczące tematyki, która mieści się w ramach postawionego wyżej pytania.

Wychowawcza rola nauczyciela w opiniach badanych

Wypowiedzi badanych	Liczba wypowiedzi
Stanowić będzie przykład dla ucznia	45
Potrafi być ich przyjacielem i opiekunem, powiernikiem i doradcą	31
Potrafi przygotować do pracy	30
Potrafi być wrażliwym na krzywdę innych	20
Potrafi zainteresować uczniów	15
Potrafi poznać uczniów, ich potrzeby i zainteresowania	14
Potrafi przygotować ich do życia	12
Potrafi być koordynatorem procesu wychowania i nauczania	6
Potrafi stworzyć układ partnerski z uczniem	4

W wypowiedzi badanych nauczycieli można było wyodrębnić dwie warstwy problemowe: zadania nauczyciela wpisane w jego rolę, wypowiedzi o pożądanym cechach i właściwościach nauczyciela niezbędnych do poprawnego realizowania jego zadań. Analiza materiałów w toku badań pozwoliła na wyodrębnienie pewnych problemów dostrzeganych przez nauczycieli w zakresie edukacji specjalnej (tabela 2).

Tabela 2

Problemy utrudniające pracę nauczycieli w zakresie edukacji specjalnej

Wypowiedzi badanych	Liczba wypowiedzi
Brak środków finansowych	33
Brak możliwości w zakresie współpracy nauczycieli z rodzicami uczniów niepełnosprawnych	28
Zróżnicowanie uczniów niepełnosprawnych, nasilenie się zaburzeń w zachowaniu	15
Zbyt liczne klasy	10
Trudności w komunikowaniu się z uczniami	8
Niedostosowanie programu edukacji specjalnej do możliwości uczniów	6
Brak specjalistycznej kadry w szkole specjalnej (psychologów, lekarzy-neurologów, logopedów)	5

Przedstawione wyniki badań stanowią zastanawiające dane potwierdzające tezę „o pewnej bezradności w zakresie edukacji specjalnej”. Połowa badanych uznała za pierwszoplanowy atrybut utrudniający pracę nauczyciela w postaci trudności finansowych

szkolnictwa specjalnego oraz prawie tyle samo wymieniło problemy związane ze współpracą z rodzicami uczniów niepełnosprawnych. Piąta część badanych podniosła problem zróżnicowania uczniów szkoły specjalnej utrudniający pracę nauczycieli. Zagadnienie klas dla dzieci z upośledzeniami sprzężonymi – przynajmniej na razie wydaje się dość odległe, to jednak problem przygotowania nauczycieli do pracy z tymi dziećmi jest wciąż aktualny. Specyfika ich potrzeb edukacyjnych musi być uwzględniona w odpowiednim stopniu. Wymaga to nowoczesnego, zasobnego wyposażenia w sprzęt rehabilitacyjny szkół, które tworzyłyby pojedyncze klasy dla dzieci z upośledzeniami sprzężonymi.

Kolejnych argumentów, potwierdzających zasygnalizowany problem dostarczyła odpowiedź na pytanie: kiedy nauczyciel-wychowawca będzie osiągał najlepsze efekty? (tabela 3).

Tabela 3

Warunki efektywnej pracy nauczycieli według opinii badanych

Kategorie cech	Liczba wypowiedzi
Posiadać warunki do pracy	45
Być partnerem w pracy wychowawczej	32
Być dobrym wychowawcą	30
Posiadać pełne kwalifikacje	27
Posiadać powołanie zawodowe	25
Być dla ucznia przykładem	18
Być uczciwym i sumiennym	14

Dane z tabeli 3 tworzą pewien szkic portretowy nauczyciela-wychowawcy ukierunkowanego na wykonanie zadań już dla niego określonych.

Podejmuje się w chwili obecnej próby konstruowania systemów edukacji specjalnej wykorzystując w większym zakresie współpracę z rodziną dziecka (koncepcja rehabilitacji środowiskowej). Idea ta została wypracowana przez Światową Organizację Zdrowia w połowie lat 70. Udział rodziny w rehabilitacji dziecka stworzyłby korzystne warunki dla jej przebiegu. Rezultaty rewalidacji możemy określić poprzez odpowiedzi na trzy pytania: Czy osoba rewalidowana ma coś do zrobienia?, Czy ma swój dom?, Czy ma kogoś, kto ją kocha?

Odpowiedź trzy razy tak oznacza, że dziecko upośledzone jest pełnosprawnym członkiem rodziny. Pozwala mu to uzyskać poczucie bezpieczeństwa i akceptacji. Wsparcie w rodzinie wzmacnia jego **odporność psychiczną**. Ważne jest zbliżenie, jak też przenikalność obu form rehabilitacji (rodziny i szkoły) dla dobra niepełnosprawnych dzieci. Chodzi tu o właściwe ukształtowanie stosunku do dziecka, odpowiednio do jego możliwości i potrzeb.

Problematyka zasygnalizowana w tym opracowaniu wskazuje na dużą różnorodność i złożoność tego wszystkiego, co wiąże się z rolą nauczyciela-wychowawcy wobec problemów edukacji specjalnej. W obliczu dużej różnorodności „niepełnosprawności” i wobec proponowanych rozwiązań (w tym kształcenie integracyjne) nauczyciel tylko poprzez

specjalne środki wychowawcze i pedagogiczne zapewnić może postęp w edukacji specjalnej. Warto może przy tej okazji przypomnieć dekalog – nauczyciela i wychowawcy – jako zalecenie do dalszej pracy.

DEKALOG NAUCZYCIELA I WYCHOWAWCY na podstawie *Małego księcia* Antoine'a de Saint-Exupéry w interpretacji Jerzego Wójcika

1. Oswoić znaczy stworzyć więzy. Jeśli mnie oswoisz, będziemy się nawzajem potrzebować.
2. Należy wymagać tego, co można otrzymać.
3. Mam prawo żądać posłuszeństwa, jeśli moje polecenia są rozsądne.
4. Oczy są często ślepe, należy szukać sercem.
5. Śmiech jest dla życia, jak studnia na pustyni.
6. Zamiast tępić zło, lepiej szerzyć dobro.
7. Bądź silniejszy a będziesz miał rację.
8. Kto poniżej sam jest niski.
9. Powinieneś sądzić według czynów, a nie słów.
10. Znacznie trudniej jest sądzić siebie, niż bliźniego. Jeśli potrafisz siebie dobrze osądzić, będziesz naprawdę mądry.

Pozwólmy swoim uczniom mieć swoje małe i duże tajemnice. Nie żądajmy na wszystkie nasze pytania odpowiedzi. Ulegajmy czasami urokowi tajemnicy. Pamiętajmy, że oprócz śmiechu są także łzy...

Wnioski

Nauczyciel-wychowawca specjalny musi być nastawiony na szukanie nowych pól i metod działania z dziećmi i młodzieżą niepełnosprawną. Wychowanie specjalne jest raczej sztuką niż nauką. Oznacza to wielką rolę wychowawcy w zakresie poznania dziecka i dostosowania metod pracy do jego psychiki.

Procesy edukacji specjalnej są procesami rozwojowymi, które ulegają głębokim modyfikacjom. Działanie nauczyciela-wychowawcy specjalnego nie jest odizolowane i wpisuje się w bardziej różnicowane działania całego zespołu pedagogicznego szkoły skupiającego nauczycieli, reedukatorów, psychologów, lekarzy. W tym zakresie potrzebna jest również integracja działań całego zespołu terapeutycznego.

Jako generalną zasadę można polecić każdemu wychowawcy dążenie do postrzegania zaleceń rogersowskich. Według Rogersa każdy nauczyciel powinien być empatyczny, autentyczny (wewnętrznie zgodny) oraz zawsze bezwarunkowo akceptujący osobę wychowanka. Istnieje tu zależność wprost proporcjonalna – im więcej empatii, bezwarunkowej akceptacji i autentyczności nauczyciela-wychowawcy, tym lepsze wyniki jego pracy. Pełne zaspokojenie potrzeb w zakresie edukacji specjalnej, równoległe z doskonaleniem form kształcenia integracyjnego wymaga dalszej pomocy finansowej i merytorycznej związanej z przygotowaniem nauczyciela do pracy.

BIBLIOGRAFIA

- Banach Cz., *Szkoła w opinii uczniów i nauczycieli*, „Dyrektor Szkoły” 1995, nr 3-4
- Balcerek M., *System kształcenia specjalnego w Polsce*, [w:] *Pedagogika rewalidacyjna*, A. Hulek (red.), Warszawa 1977
- Blecharczyk T., *Rodzice i szkoła*, „Dyrektor Szkoły” 1995, nr 2
- Jundziłł J., *Podmiotowość dziecka w rodzinie i w szkole*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1995, nr 2
- Kawecki L., *Dlaczego nauczyciele są nauczycielami*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1991, nr 3
- Lewowicki T., *W stronę paradygmatu edukacji podmiotowej*, „Edukacja” 1991, nr 1
- Ossowski R., *Nauczyciel-wychowawca w edukacji specjalnej*, [w:] *Pedagogika specjalna wobec potrzeb terażniejszości i wyzwań przyszłości*, M. Chodkowska (red.), UMCS, Lublin 1995
- Nowacki J., *Diagnozowanie pracy nauczyciela*, „Dyrektor Szkoły” 1995, nr 3-4
- Radziwił A., *Zakres odpowiedzialności państwa za stan edukacji*, Warszawa 1995
- Rogers C.R., *Client – Centered Therapy. It's Current Practice, Implication and Theory*, Constable and Company Limited, London 1981
- Rylke H. i Klimkiewicz C., *Szkoła dla ucznia*, WSiP, Warszawa 1982
- Sękowska Z., *Edukacja teorii i praktyki pedagogiki specjalnej*, [w:] *Pedagogika specjalna wobec potrzeb terażniejszości i wyzwań przyszłości*, M. Chodkowska (red.), UMCS, Lublin 1995
- Whitmore D., *Radość uczenia się. Zastosowanie psychosyntezy w wychowaniu*, „Medium” 1995
- Wytyczne w sprawie rozwoju kształcenia specjalistycznego i pomocy dzieciom z odchyleniami i zaburzeniami rozwojowymi*, Ministerstwo Oświaty i Wychowania, Warszawa 1973